

„Selyemutak” az Arab-öbölben

24

**Tengeri kereskedelem
Északkelet-Arábiában
a bronzkortól a középkorig**

Paluch Tibor

A legszűkebb részén a Hormuzi-szoros alig több mint 68 kilométer széles. Ha itt lezárnánk (persze nem a ma aktuális politikai okokból), akkor a 250.000 km²-es Arab (Perzsa)-öbölből a világ második legnagyobb tavát lehetne csinálni, amelyet csak a Kaszpi-tenger előz meg. Ez a viszonylagos zártság a környező népeket az egymással való szoros együttműködésre sarkallta, ugyanakkor egyáltalán nem jelentett teljes bezártságot. Az öböl partjain világbirodalmak osztoztak, és az Indiai-óceánra kijutva a teljes világ megnyílt az itt közlekedő hajósok számára.

11. századi éremkincs

Az antikvitásban, de valószínűleg már korábban is a térség kulturális vonatkozásban négy nagyobb és több kisebb alrégióra volt osztható: 1. Dél-Írán, a Satt al-Arab folyótól a Hormuzi-szorosig, 2. Délkelet-Mezopotámia, 3. Északkelet-Arábia (a mai Katar, Bahrein és Szaúd-Arábia keleti része), 4. Délkelet-Arábia (a mai Omán és az Egyesült Arab Emírátságok). E régiók közötti kiterjedt kapcsolatrendszerrel már a korai időkben is rendelkezünk információkkal. A múlt század 60-as éveitől ismertek az Ubaid-kori Mezopotámia [az Ubaid-kor hozzávetőleg a Kr. e. 6–5. évezredet fedi le – a szerk.] és az öböl vidékének kapcsolatai, melyek egyik legszebb bizonyítéka a Marawah szigeten (Abu-Dzabi Emírátság) előkerült edény.

Az Arab (Perzsa)-öböl kulturális határa

A Közel-Kelet első nagy volumenű kereskedelmi hálózatát a régi Akkád- vagy Szargonida-dinasztia alapozta meg [kb. a Kr. e. 23. században – a szerk.]. A indiai Meluhából induló hálózat Magan (azaz a mai Emirátusok és Omán térsége) és Tilmun (a mai Szaúd-Arábia keleti partvidéke) érintésével jutott el Dél-Babilóniába, ahonnan az Eufráteszt követve ért a Mediterráneumba. A 3. évezred utolsó századában, amikor a 3. uridinasztia uralkodott Mezopotámia felett, az Ur és Magan közötti direkt kereskedelmi kapcsolatot számos adat támasztja alá. A ciprusi réz Kr. e. 18. századi megjelenéséig ez a térség volt a korabeli városállamok (Ur, Lagas stb.) fő réz- és diorit- [a diorit egy rendkívül kemény magmás kőzet – a szerk.] forrása. A kereskedelem kiterjedtségét mutatják a Harappa vagy Harappa-ihlette pecsétlők és

Mezopotámiai pecsétlő Abu-Dzabi Emirátus nyugati részéből

a valódi Harappa-súlyok megjelenése, amelyek kiindulópontja a nyugat-indiai Gudzsarát provincia, az Indus-völgyi vagy más néven Harappa-civilizáció szülőhelye volt.

A két régió – Mezopotámia és Arábia – szoros összefonódása a későbbiekben is megmaradt. A térség Maka néven az óperzsa Akhaimenida Birodalom egyik szatrápiája volt a Kr. e. 5–4. században. Arrianosz görög történetíró szerint Nagy Sándor is kolonizálni akarta az Arab-öböl északi partvidékét és a szigeteket, mivel felismerte a bennük rejlő gazdasági lehetőséget, de korai halála miatt ez elmaradt.

A Római, a Kínai, a Párthus és a Kusán Birodalom által a Kr. e. 2. századtól körülbelül mintegy 4 évszázadig biztosított viszonylagos egyensúly hozta el egy, a korábbiaknál még komplexebb kereskedelmi rendszer, az általunk

vizsgált térséget is érintő Selyemút virágkorát. Ennek főleg a szárazföldi hálózata ismert, de ugyanilyen súlylallyal esett latba a Selyemút tengeri hálózata is. A tengeri selyemút legkorábbi kiindulópontja a dél-kínai Panyu (a későbbi Guangzhou) lehetett. Nyugati végpontokká a Vörös-tenger északi partvidékén az egyiptomi Szuez térsége (Müosz-Hormosz stb.) és a Perzsa-öböl nagy kereskedőközpontjai: Apologosz és Omana váltak. A korszak tengeri hajójázásának legfőbb forrása az ismeretlen szerzőtől származó, Kr. u. 40–70 között íródott görög nyelvű hajójázási kézikönyv *A Vörös-tenger körülhajózása* (latinul: *Periplus Maris Erythraei*), amely az India és Róma közötti kereskedelem fő irányát a Vörös-tengeren keresztül írja le. Az újabb időszak régészeti eredményei azonban azt mutatják, hogy valójában az Arab-öböl játszotta a nagyobb szerepet a kereskedelemben. Annak oka, hogy e térség a római forrásokban háttérbe szorult, az lehet, hogy a területen a rómaiak (illetve a szolgálatukban álló görög kereskedők) helyett inkább palmüraiak, arabok, pártusok és indiaiak domináltak, leginkább az ő kezükben volt a közvetítő kereskedelem. Ugyanakkor a rómaiak érdeklődését az a tény is mutatja, hogy Augustus császár több megbízottat is kiküldött a térség felderítésére. Az öböl nagyobb szerepére utalnak a kínai források, valamint az is, hogy II. Malicho nabateus király Kr. e. 93-ban központját Petrából Boszrába helyezte át, ami azt jelezheti, hogy a nabate-

Ubaid-kori újkőkori festett edény Marawah szigetről

A nabateusok egy, az ókori Arábiában élő népcsoport volt, korábbi nomád életmódjukat letelepült, városias létformára cserélték, miközben intenzíven bekapcsolódtak a térséget érintő kereskedelmi utak, így az úgynevezett Tömjénút (amelyen Afrika szarvától a Mediterráneum felé szállították az ókor egyik legfontosabb illatszerét, a tömjént) és a Selyemút kereskedelmébe. Egyik legfontosabb központjuk a ma Jordániában található Petra, mely a világörökség része.

Import kerámia az Indus-völgyi civilizáció területéről

usok a szárazföldi karavánutak helyett elkezdték az itt keresztülhaladó hajóutakat előnyben részesíteni.

A korszak térségének kereskedelmi kulcspontjai közül az említett Apologosz nem más, mint Obolla/Ubulla, a mai Irak területén; míg Omana az Umm el-Kaivein emirátus területén található Ed-Durral azonosítható. Ennek virágkora a Kr. e. 1. század második fele és a Kr. u. 2. század eleje közé esik. Az itt talált pénzek a legkülönbözőbb eredetűek (a pártusoktól Rómáig és Indiáig), a gyöngyök Indiából, Srí Lankából és Tanzániából származnak. Az üvegáruban a római anyag van többségben, ezzel szemben a kerámiában a mázias mezopotámiai eredetű anyag dominál a római amforákkal, kis-ázsiai és egyiptomi eredetű mécsesekkel szemben. A Hormuzi-szoroson átvélő kapcsolatokra utalnak a Beludzsisztánból [a mai Pakisztán déli területei – a szerk.] származó edények. A térség multikulturalizmusát azonban legjobban a hellenisztikus építészeti hagyományokat ötvöző templom mutatja, amelyet az iszlám előtti hitvilág napistenének, Samasnak emeltek.

A Perzsiát Kr. u. 224-től uraló Szászánida-dinasztia alatt az írott források szinte alig beszélnek az Arab-öböl kereskedelméről, ennek oka pedig valószínűsíthetően az volt, hogy a terület gyakorlatilag a dinasztia „beltengere” lett. II. Sápúr (310–379) szászánida uralkodó hadjáratai Kelet-Arábiába nemcsak pusztítást, de egyben átrendeződést is hoztak. A szászánida közigazgatási rendszerben az Arab-

-öböl a negyedik kusztba vagy dél-nyugati negyedbe tartozott. Egy közép-perzsa felirat szerint legalább két városa is védeltséget élvezett, ami arra utal, hogy a dinasztia számára a szélesebb világgal összeköttetést teremtő régió kiemelkedő fontossággal bírt. Ekkorra tehető a korábban vezető Omana/Ed-Dur pusztulása, és a kissé keletebbre, a mai Rász el-Haima emirátusban lévő Kus felemelkedése.

Régészeti adatok alapján a Hormuzi-szorostól mintegy 70 kilométerre lévő település a 4. és a 13. század között virágzott. Fontossága abban is rejlik, hogy valószínűleg azonosítható a korai Dzsulfarral. Dzsulfar a késő középkor legnagyobb kereskedővárosa az Arab-öbölben. A korai iszlám írott forrásokban már a 8–10. században megjelenik a neve, de a régészet alapján azonosított Dzsulfar alapítására csak a 14. században került sor. Az eltérés valószínűleg annak tudható be, hogy egy viszonylag kis régióban, a mai Rász el-Haima tengerparti síkságán, többször került sor a település mozgására, amelyet mindig ugyanúgy neveztek el. A többszöri áttelepülés okai között legnagyobb valószínűséggel az játszott szerepet, hogy a homokzátványok mozgása, illetve a lagúnák feltöltődése miatt egy idő után az adott helyen lehetetlenné vált a tengeri hajózás és a kikötés. Al-Hulajla, Kus, Szabá palotája, al-Nudud és al-Mataf ennek a körnek a lelőhelyei, ahol al-Mataf a régészetileg Dzsulfarként azonosított 13–14. században alapított település. Ez az a Dzsulfar, amely a portugál forrásokban is megjelenik már, mint a regionális kereskedelem prosperitását élvező település, és ezt ismerjük a régészeti feltárásokból is a legjobban. Az 1970-es

Tiberius római császár (ur. 14-37) aureusa Ed-Dur lelőhelyről

A
10.

században alapított Hormuzi Királyság a mai Irán Minan-síkságán, stratégiai helyen feküdt, a 13. századtól perzsa fennhatóság alatt. A korai 14. században függetlenedési szándékkal a központ a Jarun [vagy Hormuz]-szigetre költözött, ahol a 15. század végén a portugálok hajtották uralmuk alá.

Római import üveg ed-Dur lelőhelyről

évek kezdeti iraki feltárásai után a '80-as évek végén és '90-es évek elején német, angol, francia, japán kutatók tették ismertté a települést, amelyet a távol-keleti, elsősorban kínai császári udvari porcelán igen nagy mennyiségű jelenléte miatt, helyi és kínai együttműködésben tárnak fel jelenleg is. A térségbe a 15. század végén érkező portugál Albuquerque idején már prosperáló település a Hormuzi Királyság fennhatósága alatt állt.

Kiteljesedni azonban majd csak a portugál fennhatóság alatt tudott, melyet elősegített, hogy a portugálok Hormuztól Goáig, illetve Makaóig teleszórt erődjeikkel uralták az Indiai-óceán kereskedelmét. Ebben a terjeszkedésben központi szerepet játszott Dzsulfar, amelynek átalakulása a település képén is meglátszódt. A központ, al-Mataf, fallal lett körülvéve, de a város dél felé jelentősen túlnyúlt. A falusias, pálmalevél kunyhókból álló településből homokkő téglából épült házakból álló, rácsszerű utcahálózattal rendelkező város lett, melynek a közepén egy, a 14. századtól a 17. századig ötször átépített, egyre nagyobb méretű mecset állt. A 16. század elején a városba látogató Duarte Barbosa a lakosokat kereskedőkként és hajósokként írta le. Pedro Teixeira szerint gyöngyhalászattal is foglalkoznak. A portugál jelenlétnek a tengeren az angol flotta megjelenése, míg Arabiában az ománi Yaruba-dinasztia 17. századi hódításai vetettek véget, ez egyben Dzsulfar fénykorának végét is jelentette, ami azután 1736-ban perzsa kézbe került. Nagyjából ezzel egy időben került át a települési központ a mai Rász el-Haimába.

